



سقاخانه پرزرق و برق و برق‌ر احاج میرا خورد در سال ۱۳۰۴ بنا کرد. قدیمی‌ها ماجرای ساخت سقاخانه را اینطور بیان می‌کنند که روزی حاج میرا خورد از این محل عبور می‌کرد که نوری در مکان قبلی سقاخانه دید و نذر کرد اگر حاجتش بر آید بر این محل سقاخانه‌ای بسازد و چنین نیز کرد. در بالای بنای سقاخانه، نقاشی‌ای از شمایل حضرت عباس (ع) نقش بسته و نمای آن با آینه و کاشی‌های فیروزه‌ای تزیین شده است. این سقاخانه سال‌ها ظاهر قدیمی خود را حفظ کرد اما حدود سال ۱۳۴۸ به دلیل تعریض خیابان طهیر الاسلام به ابتدای کوچه منتقل شد.

سقاخانه‌ها از دیرباز، در گذر و معبر کنار مسجد و تکلیا، بنا می‌شدند تا هم رهگذران گلوپی‌تر کنند و هم یادشدهای کربلاگرامی داشته‌شده بنایی کوچک با معماری اسلامی که از مهم‌ترین ویژگی‌های محراب در فرورفتگی، آبخوری، پنجره مشبک، جعبه نذورات و محل روشن کردن شمع است که به نوعی از عناصر اصلی تشکیل‌دهنده یک سقاخانه به شمار می‌روند. در تهران بیش از ۲۹۰ سقاخانه شناسایی شده که در ادامه با برخی از متفاوت و مهم‌ترین آنها آشنا می‌شوید. یکی از قدیمی‌ترین و زیباترین سقاخانه‌های تهران قدیم، سقاخانه آینه است. این

رفع عطش زائران امام رئوف



سقاخانه امام رضاع (ع) که خیلی‌ها نوشیدن از آن به نیت شفا را جزوی از مناسک زیارتشان می‌دانند و هم به تبرک، قدری از آب آن را به سوغات می‌برند، در مرکز صحن انقلاب حرم مطهر قرار دارد و برخی از آن به اسم سقاخانه اسماعیل طلا هم نام می‌برند؛ سقاخانه‌ای که توسط اسماعیل خان سنگسری در زمان فتحعلی‌شاه ساخته شده و حدود ۳ قرن است که زائران و مجاوران حضرت با نوشیدن آب از این مکان متبرک جان تازه‌ای می‌گیرند.

● سردار ناجی فتحعلی‌شاه

در زمان حکومت فتحعلی‌شاه قاجار از طرف یکی از دولت‌های خارجی، بسته‌ای به‌عنوان هدیه به دربار رسید و شاه قصد باز کردنش را کرد، اما اسماعیل خان سنگسری یکی از سرداران آن دوران بسته را منگساز کرد و شاه خواست تا آن کار در محوطه کاخ به وسیله خدمتگزاران انجام شود تا احتمال سوءقصد از شاه دور بماند. اتفاقاً هنگام باز کردن، بسته منفجر شد. شاه به رسم پاداش از دوران‌دیشی اسماعیل خان، هم‌وزنش به او طلاهدا کرد. اسماعیل خان هم با این هدیه سستون‌ها و گنبد سقاخانه حرم امام رضاع (ع) را طلایی کرد. از آن زمان این سقاخانه با نام سقاخانه اسماعیل طلا معروف است.

● سقاخانه‌ای از جنس طلا و مرمر

ساختمان سقاخانه، هشت ضلعی است و حداقل سال‌های ۱۱۴۴ تا ۱۱۴۵ هجری قمری در زمان سلطنت نادر شاه افشار بنا شد و سنگ مرمری به دستور نادر شاه با ظرفیت ۳ کر آب معادل هزار و ۱۳۰ لیتر در آن قرار گرفت. این سنگ از هرات به مشهد منتقل شد و نقل است در یکی از جنگ‌ها به غنیمت گرفته شده بود. در زمان فتحعلی‌شاه قاجار هم سقاخانه توسط سردار اسماعیل طلائی ساخته شد، به طوری که سقف سقاخانه از طلا و بدنه آن از سنگ مرمر ساخته شده است. در گذشته آب سقاخانه اسماعیل طلائی از طریق چشمه‌ای به نام چشمه گیلاس در فاصله ۴۸ کیلومتری مشهد امروزی تأمین می‌شده است. البته به دلیل فصلی بودن چشمه زائران با مشکلاتی مواجه بودند تا اینکه در سال ۱۳۳۰ خورشیدی برای تأمین آب، چاهی حفرو ۴ حوض جدید هم به‌عنوان وضوخانه در اطرافش ساختند. این بنا تا سال ۱۳۴۵ خورشیدی پنجره‌های آهنی داشت که سال ۱۳۴۶ تجدید بنا شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی هم هنگام ساخت رواق دارالاحیاء زیر صحن انقلاب بنای سقاخانه بازسازی و مقاوم‌سازی شد. در سال ۱۳۹۰ آستان قدس رضوی با نصب شیرهای اتوماتیک آب و با قرار دادن لیوان‌های یکبار مصرف، ظروف قدیمی را که مردم قبلاً با آنها آب می‌نوشیدند، جمع‌آوری کرد.

مردم تهران قدیم با یک جرعه نوشیدنی خنک و زال یکدیگر را مهمان می‌کردند

آداب نذر

از گذشته‌های دور تاکنون نذر آب در میان مردم کشورمان مرسوم بوده است و این پیمان هم مانند بسیاری از سنت‌ها، روایت‌های خواندنی پنهانی در دلش دارد که در هر دوره تاریخی با دیگری متفاوت بوده است. علیرضا زمانی، تهران پژوه که سال‌ها در این زمینه تحقیق و پژوهش انجام داده برای ما از ماجرای نذر آب مردم سال‌های دور با نیتخت می‌گوید: روزهایی که ساخت قنات، آب‌انبار و سقاخانه با اهداف خاص در گوشه و کنار این شهر شروع شد و تا به امروز که این سنت به اشکال جدید ادامه دارد.

وقف رایج آب در دوره قاجار

از زمانی که تهران توسط شاه‌طهماسب به‌عنوان پایتخت مورد توجه قرار گرفت و روند شهری شدن را شروع کرد، موضوع آب شکل جدی‌تری به‌خود گرفت. به‌ویژه در زمان آغامحمدخان قاجار که تهران به‌عنوان پایتخت انتخاب شد و روند افزایش جمعیت شکل سریع‌تری به‌خود گرفت. طوری که جمعیت تهران در این زمان حدود ۱۵ هزار نفر بود و این افزایش جمعیت ادامه داشت به شکلی که در دوره فتحعلی‌شاه جمعیت تهران به حدود ۵۰ هزار نفر رسید. در دوره ناصرالدین شاه قاجار هم با شکل‌گیری حصار ناصری نیز جمعیت چند برابر شد. با پایتخت شدن تهران و این روند افزایش جمعیت نیاز به آب ابعاد مهم‌تری پیدا کرد و در این شرایط وقف آب مطرح شد؛ وقف‌هایی در قالب ساخت قنات، آب‌انبار و سقاخانه که خیلی‌ها در جامعه آن روزگار رواج داشت. وقف قنات از نخستین وقف‌های آب در تهران بود که از زمان فتحعلی‌خان قاجار رواج پیدا کرد اما بیشترین وقف قنات مربوط به دوره ناصرالدین شاه است. حتی یکی از قنات‌های وقفی به دستور مستقیم ناصرالدین شاه ساخته شد که به قنات ناصری معروف بوده است.

پای استطاعت مالی در میان بود

یکی از تأسیسات عمومی و ضروری شهر تهران در دوره قاجار آب‌انبارهای وقفی بود که با هدف تأمین آب شرب مردم شهر در محله‌های مختلف ساخته می‌شد و تعداد آنها در دوره قاجار چیزی حدود ۱۲۲ آب‌انبار بود. آب‌انبارهای عمومی، اغلب به همت اهل خیر و برای کسب ثواب، ایجاد می‌شد و خدمات‌رسانی می‌کرد، به طوری که از دوران صفویه به بعد، سقف‌های مسطح برای آب‌انبارها پدید آمدند تا بتوانند آب را در برابر آفتاب و باران محافظت کنند. آب‌انبارها نیز معمولاً سقف‌های مسطح داشت و روی آنها نمازخانه یا مسجد ساخته می‌شد. مساجد بسیاری در تهران دارای آب‌انبار بودند. علاوه بر طبقات اجتماعی پر درآمد، گاه افراد عادی و غیر سرشناس نیز بنا بر استطاعت خود، آب‌انبارهای کوچک زیر اتاق خانه‌ها یا مغازه‌هایشان را وقف می‌کردند. از دیگر قالب‌های وقف آب در زمان قاجار، سقاخانه‌ها بوده که برای مردم اهمیت مذهبی و معنوی داشته است. بنیان آنها بیشتر به منظور ثواب بردن، آن‌را می‌ساختند و نگهداری می‌کردند. برخی سقاخانه‌ها دائمی بودند و برخی دیگر در زمان‌های خاص به‌ویژه هنگام عزاداری ماه محرم برپا می‌شد. برای آگاهی دادن به رهگذران در شب، شمع‌هایی در اطراف سقاخانه روشن می‌کردند.

رواج مخازن فلزی آب

آداب نذر آب که دیگر در میان مردم متداول شده بود، در دوره پهلوی هم ادامه داشت به طوری که با رشد چشمگیر جمعیت، آب‌انبارها و قنات‌ها دیگر پاسخگوی نیاز مردم نبود، به همین دلیل دولت تصمیم گرفت آب را در شهر لوله‌کشی کند و در همین راستا با چند شرکت خارجی وارد گفت و گو شد اما این طرح در آن زمان موفق نشد و به سرانجام نرسید. تا اینکه در سال ۱۳۲۴ لوله‌کشی آب تهران شروع شد و آب از طریق لوله‌های آب به خانه‌های مردم رسید. با لوله‌کشی تهران، شکل وقف آب نیز تغییر کرد. آب‌انبارها و قنات‌ها که رنگ‌شدند و آب آنها برای آبیاری فضای سبز تهران مورد استفاده قرار گرفت و فشاری‌های آب و مخازن فلزی جایگزین قنات‌ها و آب‌انبارها شد. در آن زمان بر سر بیشتر محله‌ها و خیابان‌ها، فشاری‌های آب وجود داشت و مردم برای مصارف غیر شرب خود از آنها استفاده می‌کردند. از دوره پهلوی دوم نیز مخازن فلزی آب توسط خیرین در شهر جایگزین شد و اینگونه خیران، تشنه‌لبان را سیراب می‌کردند. البته در این دوره سقاخانه‌ها نیز وجود داشت و کارکرد خود را حفظ کرده بودند.

نذرهای به‌روز

نذر آب در تهران همچنان به قوت خود باقی است. اگرچه شکل آن کاملاً تغییر کرده، اما از اهمیت آن چیزی کم نشده است و امروزه مردم به‌صورت‌های مختلف به وقف یا اسم امروزی آن نذر آب می‌پردازند. در تهران به‌ویژه با گرم شدن هوا این موضوع بیشتر نمود پیدا می‌کند، به طوری که برخی از مغازه‌دارها یا خانواده افراد متوفی یا کسانی که بدون دلیل و فقط با نگاه معنوی و تنها با هدف کسب ثواب با قرار دادن آب سردکن در پیاده‌رو و جلوی در خانه و مغازه‌شان یا توزیع بطری‌های آب‌معدنی به رهگذران تشنه آب صلواتی، هدیه می‌دهند. البته نذر آب به اینجا ختم نمی‌شود و یکی دیگر از نذرهای رایج به این شکل است که مردم هزینه یک بطری آب‌معدنی را هر ماه یا در مناسبت‌های مذهبی مختلف به حساب خیریه یا خیری واریز می‌کنند که پول‌های آن صرف تهیه آب از طریق حفر چاه، لاروبوبی قنات‌ها، تانکر آبرسانی و... می‌شود که این نذر زندگی نیز به حساب می‌آید.

